ION PÂSLARU (Kiev)

Ritul funerar al triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit (sec. XVII - XVI î.H.)

Cultura ceramicii cu decor vălurit din a doua jumătate a secolelor XVII-XVI î.e.n. se întindea pe un teritoriu vast, cuprinzând Moldova, o parte însemnată din stepa și silvostepa Ucrainei și bazinul Donului. Deși descoperirile arheologice din ultimii zece ani s-au soldat cu rezultate apreciabile în cercetarea acesteia, totuși multe probleme referitoare la viața spirituală a purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit rămân încă puțin cunoscute.

În cercetarea vieții spirituale a triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit, ca de altfel a tuturor societăților străvechi, de o mare însemnătate sunt izvoarele arheologice. În rândul acestora, pe primul loc trebuie situate ansamblurile funerare, în care se reflectă anumite norme de conduită, stratificarea socială, viața spirituală, religioasă etc.

Dacă până nu demult materialul arheologic necesar studierii ritului funerar de pe întreaga arie de răspândire a culturii ceramicii cu decor vălurit era foarte redus, astăzi este cunoscut un număr apreciabil de monumente funerare, descoperite în special de noi, în ultimii zece ani, în estul Ucrainei. Studiul nostru se întemeiază îndeosebi pe aceste materiale arheologice care ne permit, într-o măsură considerabilă, să relevăm caracteristicile ritului funerar și, în relație cu acesta, concepțiile religioase ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit.

Printre monumentele funerare ale acestei culturi trebuie să deosebim:

a. morminte peste care s-au ridicat tumuli izolați;

b. morminte aflate în interiorul unor tumuli ridicați atunci sau în tumuli mult mai vechi, cu o completare ulterioară a terasamentului movilei;

c. morminte aflate în tumuli fără alte construcții[1]

Cunoașterea ritului funerar al culturii ceramicii cu decor vălurit implică elucidarea următoarelor probleme:

1. topografia și sistematizarea tumulilor și a necropolelor tumulare;
2. construcțiile funerare de deasupra mormintelor;
3. dispunerea mormintelor în tumul;
4. construirea mormintelor;

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

5. datinile funerare;
6. ritualurile purificatoare;
7. inventarul propriu-zis.

1. **Topografia tumulilor și sistematizarea necropolelor tumulare**

Tumulii culturii ceramicii cu decor vălurit din estul Ucrainei erau plasați, de obicei, departe de surse de apă importante. Cel mai adesea, erau construiți pe înălțimi, deasupra bazinului superior al vreunei ape, într-un loc de unde râul nu era vizibil, uneori la o distanță destul de mare de acesta (peste 10 km). În mod frecvent, acești tumuli formează grupări compacte: ca, de exemplu, tumulii cercetați de noi în regiunea Voroșilovgrad, în orașele Lisiciansk și Molodogvardcisk, în satele Blagovka, Privetnoe, Bolșoi Suhodol. Construcțiile funerare mai erau amplasate lângă tumuli de mari dimensiuni ridicați în epocile precedente, dar interpretarea lor ca aparținând culturii ceramicii cu decor vălurit se datorește acroșării lor la cel mai mare tumul și construirii unui terasament nou sau consolidării celui vechi, după efectuarea înmormântării peste vechea platformă.

Se cunosc cazuri când morminte ale culturii respective au fost descoperite în tumuli situați în apropierea nemijlocită a apei. De obicei, acest lucru se întâmpla atunci când mormintele erau așezate pe culmile celor mai mari tumuli ridicați anterior, după care li se făceau adăugiri. Mormintele din interiorul tumulilor examinați reprezintă înmormântări ale culturii "Srubnaia"[2].

2. **Construcțiile funerare de deasupra mormintelor**

Comunitățile culturii ceramicii cu decor vălurit obișnuiau să înalțe diferite construcții funerare: tumuli din pământ deasupra mormintelor, așa-numite de bază, completări deasupra construcțiilor funerare din interiorul tumulilor, diverse construcții din lemn și piatră, încă insuficient studiate.

Analizând structura construcțiilor funerare, am remarcat următoarele tipuri: terasamente din pământ căptușite spre exterior cu sau fără piatră; construcții din piatră sau lemn de diferite forme deasupra mormintelor sau în apropierea nemijlocită a acestora, cu ridicarea ulterioară deasupra lor a unor terasamente din pământ, construcții combinate din piatră și lemn deasupra mormintelor sau alături de ele, cu adăugirea ulterioară a unor terasamente de pământ.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Exemplul pentru primul tip de construcţie este tumulul dezgropat de V.A. Gorodţov în satul Kamâşevo, în hotarul dinspre Câmpul Lupilor[3]. Acest tumul avea trei culmi orientate pe linia vest-est. Terasamente marginale fuseseră săpate şi jefuite cu mult timp înaintea cercetării, astfel că a fost studiată numai partea centrală. Înălţimea tumulului era de 2,2 m. La o adâncime de aproximativ 0,2 m de suprafaţă au fost dezvelite pietre care acopereau vârful tumulului. La 0,4 m de suprafaţă au fost descoperite coarnele şi oasele celor patru picioare ale unei vaci, tăiate din articulaţiile genunchilor. La o adâncime de 1,4 m a ieşit la iveală un strat de cenuşă şi cărbune mărunt în care se aflau coarne şi picioare de vaci. Acoperişul construcţiei era presărat cu *loess* din groapă, deasupra căreia se afla o podină dublă din buşteni subţiri şi rotunzi din stejar şi mesteacăn, aşezaţi pe două rânduri. Buştenii erau carbonizaţi. Primului tip de construcţie îi pot fi atribuiţi peste 10 tumuli aflaţi în satele Trehibenka şi Oknino, în apropierea rafinăriei de petrol din Lisiciansk, în oraşul Voroşilovgrad.

Caracteristic pentru construcţiile aparţinând celui de-al doilea tip este tumulul cercetat de noi în satul Privolic, raionul Lisicianks. Acest tumul arăta de parcă ar fi fost format din trei tumuli înălţaţi pe rând, unul lângă celălalt. Primul, amplasat înspre sud, conţinea la bază un mormânt al culturii "Iamna", în interiorul movilei aflându-se câteva morminte aparţinând culturii catacombelor şi unul, culturii ceramicii cu decor vălurit. Spre laturile de sud-est şi sud-vest ale celui de-al doilea tumul, în locul alipirii de primul, au fost descoperite morminte ale culturii "Srubnaia", peste care fuseseră făcute depuneri. Înspre nordul celui de-al doilea şi strâns lipit de acesta se afla cel de-al treilea tumul. Deasupra terasamentului din pământ al acestuia, înspre latura sudică, au fost descoperite două platforme din piatră aşezate în paralel una faţă de cealaltă[4]. Mormântul se afla înspre nordul platformelor, într-o groapă puţin afundată în pământ.

Asemănător acestui tumul este şi cel din oraşul Privolic, a cărui configuraţie e analogă celui descris mai sus. Acesta era format în acelaşi mod, din trei tumuli ridicaţi unul după altul, cu platforme din piatră. În primul, orientat spre sud, sub partea centrală a platformei, s-au descoperit două morminte: groapa sepulcrală şi rugul funerar. Mormintele au fost descoperite înspre nord, sub cea de-a treia platformă care avea forma a două cercuri paralele. În groapa puţin afundată în pământ s-a găsit un cadru din lemn în care era depus un schelet în poziţie uşor chircită, cu capul orientat spre nord. În afara cadrului au fost găsite oase de animale. Se cunosc încă opt tumuli asemănători celor descoperiţi în satele Biriukovka, Bolşoi Suhodol, Prişib, Darino-Ermakovka, Nijinee, Baranikovka, Provalie şi în oraşele Privolie şi Aleksandrovsk din regiunea Voroşilovgrad.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Al treilea tip de construcție funerară este reprezentat de tumulii identificați în orașul Privolie. Tumulul nr. 11 este format din trei tumuli ridicați pe rând. În cel de-al doilea, aflat la nord de primul și strâns lipit de acesta, a fost descoperită o platformă trapezoidală din piatră. O mare cantitate de piatră la extremități, o scobitură în partea centrală, precum si existența unor busteni sau bârne din lemn, printre pietre, au permis să se vadă, în interior, o construcție din piatră și lemn, în centrul căreia se afla mormântul.

În tumulul nr. 13, sub cea de-a doua platformă din piatră și lemn, alipită direct de prima înspre nord, nu a fost descoperit vreun mormânt, dar existența lui este atestată de o grămăjoară de pietriș fixată la margine și de un fragment de vas ornamentat cu modele în val.

3. **Dispunerea mormintelor în tumul**

Se poate afirma cu certitudine că mormintele au ocupat întotdeauna locul central în construcțiile funerare. Aceasta se observă deosebit de clar acolo unde la baza tumulului se află morminte ale culturii ceramicii cu decor vălurit, care provin din aceeași perioadă (fără a lua în considerație înmormântările târzii ale culturii "Srubnaia" și ale triburilor nomade din evul mediu); chiar și în cazurile în care mormintele culturii examinate se află în interiorul tumulului, ele ocupă locul din partea centrală a acestuia. Astfel de morminte se află în tumulii nr. 1 și 2 din satul Novoselovka, raionul Perevalskoe s.a. În același timp, mormintele din interiorul tumulilor, însoțite de construcții adăugate ulterior deasupra, sunt, uneori, foarte importante. Spre deosebire de cultura catacombelor, în care amplasarea mormintelor depinde strict de forma tumulului, ele fiind așezate spre marginile sale și urmând forma rotundă a acestuia, mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit (în funcție de poziția lor) determină modificarea formei terasamentului tumulului. Astfel, mormântul aflat în tumulul nr. 2 din zona rafinăriei de petrol de la Lisiciansk, a fost amplasat în apropierea laturii sud-estice a tumulului, peste mormintele anterioare aparținând catacombelor. După amplasarea acestuia, tumulul a căpătat o formă ovală, alungită.

Aceeași configurație se observă si la tumulul nr. 11 din orașul Privolsk. Tipic e si tumulul nr. 13 din același oraș; astfel, acesta este constituit, la rândul său, din trei tumuli ridicați unul după altul, dispuși în lanț (fig. 1). Situația e identică în tumulii nr. 23 din satul Bolșoi Suhodol (fig. 2), nr. 11 din orașul Privolie si nr. 2 din orașul Molodobvardeisk. Sistematizarea succesivă a mormintelor se vede deosebit de clar în tumulul din satul Prișib, explorat de

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

S.N. Bratcenko. Si pe Donul mijlociu, mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit ocupau locul central în tumuli, iar prin amplasarea unor noi morminte se adăugau si noi terasamente, cum s-a descoperit în timpul cercetării tumulilor din apropiere de Ilmeni (tumulul 6) și Nijniaia Beduga (tumulul 3)[5]

4. Construirea mormintelor

Mormintele aparținând ceramicii cu decor vălurit din estul Ucrainei au câteva aspecte caracteristice: cadre din lemn; gropi în pământ; gropi în terasamente (existența gropilor din terasamente se constituie prin dezvelirea planșeelor de deasupra mormintelor); casete din piatră. În raioanele Nijnea Pridneprovie și Probujie există și gropi de mormânt căptușite, deși în Ucraina de răsărit astfel de construcții, deocamdată, nu sunt cunoscute.

În ansamblu, după modul de construire, mormintele se împart în două mari grupe: construite în pământ și în terasamentele tumulilor. Fiecare grupă e formată din construcții simple și complexe. Mormintele din prima grupă sunt așezate îndeosebi la baza movilei, iar cele din a doua, de regulă, sunt interioare, mormintele de la bază aparținând culturilor "Iamna" și catacombelor sau chiar culturii ceramicii cu decor vălurit. Printre mormintele din prima grupă se pare că predomină cele simple (gropile), deși superioritatea lor numerică față de mormintele complexe nu se confirmă statistic, întrucât analiza proporției numerice a mormintelor aparținând celor două grupe ne permite să tragem concluzia că, după toate probabilitățile, cele două forme de morminte se găsesc în proporții egale.

În grupa a doua, predomină mormintele simple, ceea ce se confirmă și statistic. Cu toate acestea, trebuie să spunem că, în riturile funerare ale culturii ceramicii cu decor vălurit în ansamblu, mormintele complexe nu ocupă primul loc, nefiind determinante, deși se întâlnesc destul de frecvent – 31,51+6,75% – comparativ cu cele din cultura "Srubnaia", în care mormintele cu cadre din lemn și casete din piatră reprezintă clar 19,8+5%.

Caracterizând construcțiile de morminte simple din prima grupă, se cuvine a sublinia relativ modesta lor adâncime în pământ (până la 0,5 m). Lungimea lor variază între 1,5-2,85 m, lățimea între 1,1-1,5 m. Dimensiunile mormintelor complexe sunt cuprinse între 1,5x1,1 si 2,3x1,7 m. Dimensiunile cadrelor din lemn pe care le conțin variază între 1,6x1,1 până la 1,96x1,33 m, proporția laturilor fiind de 1,4:1,9:1.

Proporțiile gropilor de mormânt simple si complexe din prima grupă variază între 1,2:1 și 1,7:1.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lungimea si lătimea gropilor de mormânt din a doua grupă sunt cuprinse între 1.3x1.06 si 2.06x1.66 m. raportul laturilor fiind între 1.11:1 și 1.88:1. În mormintele complexe din a doua grupă. dimensiunile gropilor de mormânt corespund celor ale cadrelor din lemn si casetelor din piatră pe care le conțin: 1,6x0.7 până la 2.1x1.33 m. raportul dintre laturi fiind de la 1.42:1 până la 1.7:1

Printre mormintele complexe din prima si a doua grupă. sunt extrem de frecvente gropile de mormânt cu cadre din lemn. Prin însăși realizarea lor. cadrele din lemn presupun un mare volum de muncă. executarea lor necesitând o muncă calificată. de oarecare complexitate. spre deosebire de construirea mormintelor propriu-zise. Ele erau confecționate prin folosirea unor diverse unelte metalice specializate. inclusiv unelte pentru prelucrarea lemnului (rindele). Această circumstanță constituie deja o dovadă privind existența unor diferențieri precise în comunitățile culturii ceramicii cu decor vălurit. care se reflectă și în diferențierea construirii mormintelor.

5. **Ritualuri funerare**

Mormintele tipice culturii ceramicii cu decor vălurit având toate particularitățile care le identifica. reprezintă aproximativ 33÷4.6% din totalul mormintelor culturii "Srubnaia" a ceramicii cu decor vălurit. în timp ce mormintele aparținând culturii "Srubnaia" reprezintă 67÷4.6%. Din 131 de morminte aparținând culturii ceramicii cu decor vălurit din silvostepa Donului. posedând particularități care le identifică, pe primul loc se situează mormintele cu poziția mâinilor (V-4). caracteristică culturii catacombelor. care reprezintă 79 cazuri sau 59,5÷8.4%. Locul al doilea este ocupat de mormintele în care scheletele au palmele asezate pe obraji (W). acestea fiind în număr de 53 sau 40.5−8.4%.

În cultura "Srubnaia" mormintele orientate spre est, conținând un vas întreg din argilă si scheletele cu palmele mâinilor pe obraji (E-W). reprezintă 211 cazuri sau 79−4.8%. După cât se pare, această poziție a mâinilor este o caracteristică proprie culturii "Srubnaia" întrucât 237 morminte din 267 aveau această pozitie. De aceea. suntem îndreptățiți a considera respectiva poziție a mâinilor (W). mult mai târziu în raport cu cea caracteristică culturii catacombelor (4).

În mormintele ceramicii cu decor vălurit. după "poziția mâinilor" pot fi distinse morminte timpurii si târzii. Primele 78 au pozitia caracteristică. poziția mâinilor "de catacombă" (4) îmbinată cu lipsa vaselor întregi din argilă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Din acestea în 51 de morminte, înhumații erau orientați spre vest. Pentru celelalte 58 de cazuri era caracteristică poziția palmelor înhumaților pe obraji și lipsa vaselor întregi din argilă. Din acestea, 31 de morminte erau cu orientarea înhumaților spre răsărit (E).

În ambele grupe principale prezentate, constatăm două tendințe fundamentale. Prima constă în orientarea înhumaților spre vest combinată cu poziția mâinilor "de catacombă", iar cea de-a doua în orientarea înhumaților spre est cu palmele pe obraji. Pentru toate mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, cum s-a remarcat deja, este caracteristică lipsa vaselor întregi din argilă. De aceea, toate celelalte morminte ale acestei culturi, pot fi considerate ca fiind intermediare, în ele putând fi găsită îmbinarea particularităților timpurii și târzii. Aceste morminte formează o grupă de mijloc. În mormintele din prima grupă scheletele au capul orientat spre vest, fiind culcate pe spate, cu o ușoară întoarcere spre partea dreaptă sau stângă, poziția bazinului și a genunchilor ușor chircită. Se cunosc cazuri în care tălpile sunt aduse spre bazin și picioarele cu genunchii în sus. Poziția mâinilor: una întinsă de-a lungul trupului, cea de a doua îndoită din cot, este aceeași cu poziția mâinilor din cultura catacombelor, deși sunt cunoscute cazuri când ambele sunt întinse de-a lungul corpului, la fel cu poziția mâinilor din mormintele culturii "Iamna"

Poziția ușor chircită a scheletelor este caracteristică și pentru mormintele din grupa a doua (mijlocii) (V-W, E-4). Aici, ea se combină în unele cazuri cu orientarea spre vest a înhumaților și cu așezarea palmelor pe obraji, iar în altele – cu orientarea spre est a înhumaților, o mână întinsă de-a lungul trupului, a doua – îndoită din cot. Pentru mormintele din a treia grupă (târzii) (E-W) e caracteristică așezarea înhumaților pe partea stângă într-o poziție accentuat chircită, cu palmele pe obraji, orientarea mormintelor fiind spre răsărit. Această poziție a morților corespunde întocmai poziției din mormintele culturii "Srubnaia"

6. **Ritualuri de purificare în timpul înhumării**

În timpul înmormântărilor, triburile culturii ceramicii cu decor vălurit, îndeplineau ritualuri purificatoare. Astfel, în tumulul nr. 3 din satul Zakotnoc, solul de la baza movilei era ars, având deasupra un strat de cenușă gros de 0,30 m, care căptușea partea inferioară a terasamentului tumulului (fig. 3.1)[6]. Straturi de cenușă au fost găsite în terasamentele tumulilor din satele Kamanka (T.1), Kamâșevaha (T.5) la rafinăria de petrol din Lisiciansk (T.2). În câteva cazuri au fost găsite schelete incinerate parțial sau total, spre exemplu,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

în tumulul nr. 2, tumulul nr. 4, din satul Stratilovka şi în tumulul nr. 11, nr. 2 din satul Kovalevka, dezgropate de Gorodţov[7] şi, de asemenea, în tumulul nr. 13 şi nr. 1 din oraşul Privolnoc, raionul Lisiciansk, în tumulul nr. 3, nr. 6, din satul Privetnoc, raionul Stanicino-Lugansk, cercetate de noi[8]. În câteva morminte nr. 1, tumulul 2, din satul Nikoloevka nr. 4, tumulul 2 din satul Stratilatovka s-au găsit cărbuni şi cenuşă[9].

Întrebuinţarea varului şi a ocrului în morminte, după Gorodţov, are aceeaşi semnificaţie ca şi a focului. Totuşi, nu numai focul şi înlocuitorii săi se foloseau în ceremoniile purificatoare.

Fragmentele de ceramică găsite în morminte şi în terasamentele tumulilor - e adevărat ceramică cu ornamentaţii în val - pot fi apreciate ca făcând parte din mijloacele folosite în practicile de incinerare din ritualurile purificatoare. Şi aşchiile de cremene găsite în morminte sunt legate, după toate probabilităţile de ritualurile de purificare-incinerare. Despre eventualitatea folosirii lor în obţinerea focului prin scăpărare, scria şi Gorodţov[10].

Un alt ritual de purificare, mult mai frecvent întâlnit la triburile culturii ceramicii cu decor vălurit din silvostepa Donului, era cel al depunerii ofrandelor. Se întâlneşte în morminte sub forma depunerii de alimente, unelte de muncă, arme ş.a. Atrag atenţa repetatele descoperiri de coarne şi picioare de oi şi vaci cu copite, tăiate din articulaţiile genunchilor, aşezate grămadă lângă cei înmormântaţi sau ceva mai departe în afara cadrului din lemn sau deasupra gropii sepulcrale, iar uneori în terasamentul movilei. Astfel de ofrande pot fi daruri. Prezenţa uneltelor de muncă şi a armelor în unele morminte o considerăm ca pe o înzestrare a celor morţi cu obiectele ce le-ar fi necesare pe lumea cealaltă.

Despre existenţa sacrificiilor umane, la purtătorii culturii ceramicii cu decor vălurit, încă nu se cunoaşte nimic.

7. Inventarul

În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, de obicei, inventarul lipseşte. În cazurile în care totuşi se întâlneşte, nu e bogat, dar este divers. În mod obişnuit, inventarul se compune din oase de animale (aproximativ 28%), aşchii de cremene (aproximativ 15%), inele din corn şi os, precum şi catarame cu două orificii (aproximativ 12%). Arareori se găsesc răzuitoare – "redresoarele săgeţilor antice", topoare – ciocan din piatră, pisloage, zdrobitoare, cuţite şi bare din bronz, catarame neobişnuite din corn cu o proeminenţă. Câteva morminte cu vase întregi din lut ars, constituie o excepţie.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Dacă statutul social al celor îngropaţi poate fi determinat după construcţia mormântului, locul mormântului în tumul, în grupul de tumuli şi, într-o oarecare măsură, după inventarul în ceea ce priveşte specializarea defuncţilor, aceasta poate fi determinată numai de inventar. Din cultura catacombelor ne sunt cunoscute mormintele unor meseriaşi: turnători, făuritori de săgeţi, ţesători ş.a. Printre mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit au fost descoperite câteva având inventarul analog celui al meşterilor făuritori de săgeţi din mormintele culturii Catacombelor.

Alte obiecte de inventar aflate în mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit necesită încă a li se da o interpretare adecvată. Aşa, de pildă, cercetătorii atribuie, de regulă, diferitelor categorii de inventar, vasele din lemn sau argilă şi oasele animalelor. Totodată, criteriul principal pentru atribuirea lor unei categorii sau alteia, nu este conţinutul obiectului respectiv, care poate fi exprimat într-o noţiune unică – hrana –, ci forma şi materialul din care sunt confecţionate. Nivelul general al culturii unei societăţi va fi reflectat în modul de depunere al hranei. Comparând între ele mormintele aparţinând culturilor ceramicii cu decor vălurit, "Srubnaia" şi Catacombelor, observăm că, pentru toate înmormântările e caracteristică depunerea hranei în morminte. Însă, pentru depunerea hranei, purtătorii diverselor culturi foloseau mijloacele lor specifice. Astfel, în mormintele catacombă se depunea o garnitură de masă caracteristică, constând din "cuţit", "furculiţe" şi linguri. "Cuţitele" erau întotdeauna metalice, deşi în alte culturi şi în alte epoci sunt cunoscute cuţitele din cremene şi obsidian. "Furculiţele" – bară cu un dinte – ovale sau, mai ales, pătrate în secţiune, puteau fi făcute din lemn, metal os. Cercetătorii le numesc sule, deşi asemănarea dintre furculiţe şi sule e mai curând aparentă. Astfel, pentru sule sunt obligatorii dimensiunile mici şi forma în secţiune rotundă. Luând în consideraţie presiunea mare ce se exercită asupra lor în timpul străpungerii orificiilor în piele, lemn ş.a., e imposibil ca extremitatea cu care se execută acestea să fie prea lungă, deoarece s-ar putea îndoi sau rupe. Criteriile pentru diferenţierea acestor obiecte atât de asemănătoare sunt lungimea şi profilul în secţiune.

Existenţa în morminte a oaselor de animale poate fi interpretată ca având mai multe semnificaţii. În unele cazuri, sunt anumite părţi (coarne şi picioare), sau piei, în altele sunt obiecte pentru joc (arşice ş.a.). Printre oasele de animale, însă, se întâlneşte, uneori, câte un cuţit, ca în mormântul nr. 4, tumulul nr. 1, semnalat la Aleksandrovsk, lângă Voroşilovgrad. Considerăm acest lucru ca o dovadă de netăgăduit că avem în faţă nu simple oase, ci o bucată de carne destinată hranei. Alimentele aşezate în morminte puteau fi alcătuite nu numai din bucăţi de carne ci şi din brânzeturi, fierturi, lichide ş.a., care se

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

depuneau în vase diverse. Între acestea, trebuie să distingem: 1) vase în care se pregătea hrana şi putea fi depusă chiar în ele; 2) vase destinate numai pentru depunerea hranei; 3) vase pentru băuturi. Cele dintâi trebuiau să fie vase din metal sau argilă, care se puneau pe foc pentru prepararea diferitelor feluri, adeseori lichide. Ele trebuiau să fie destul de încăpătoare ca volum şi constituiau categoria vaselor de bucătărie, de aici excluzându-se cele din lemn. Acestea sunt vase de dimensiuni mici şi nu prea adânci, care serveau pentru depunerea fierturilor dese din carne sau alte produse. Vasele din ultima grupă puteau fi din piele, lemn, lut ars şi erau destinate, în general, băuturilor. Din nefericire, circumstanţele în care s-au aflat vasele din diverse materiale caracteristice culturii ceramicii cu decor vălurit s-au dovedit a fi deosebit de fragile, astfel încât, adeseori, ele nu pot fi studiate de cercetători.

Acestea sunt trăsăturile esenţiale ale ritului funerar al purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit din Ucraina, cu deosebire din partea de răsărit.

În ritualurile funerare, depunerea ofrandelor şi ritualurile purificatoare apar elemente ale concepţiilor religioase ale purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit. Depunerea ofrandelor în morminte sub formă de hrană, unelte, arme ş.a., constituie dovada existenţei unei practici magico-religioase utilizate cu prilejul înmormântării. Depunerea ofrandelor avea caracter de ofrande – pentru hrănirea morţilor sau înzestrarea lor cu unele obiecte indispensabile. Această formă de ofrandă – una din cele mai vechi şi semnificative ale credinţei în spirite şi suflet – constituia un mijloc de a îmbuna spiritele. Concepţiile despre suflet şi strămutarea lui în lumea de dincolo este însoţită de apariţia datinei de hrănire a morţilor. Aceste credinţe, apărute în stadiul societăţii gentilice corespund celor mai vechi forme ale concepţiilor religioase – animismul. Lipsa figurilor antropomorfe în reprezentările religioase ale culturii ceramicii cu decor vălurit ne permite a presupune că triburile purtătoare ale acestei culturi se aflau în stadiul timpuriu al animismului, care corespunde trecerii societăţii gentilice de la colectivismul anarhic la relaţii mult mai complexe şi diferenţiate, determinate de diviziunea socială a muncii[11]

Ritualurile purificatoare constituie o parte componentă a concepţiilor religioase ale culturii ceramicii cu decor vălurit, ca de altfel a tuturor religiilor. În pofida formelor variate, el se întemeiază, în ansamblu, pe credinţa în forţa supranaturală a focului şi a apei. Existenţa în colţuri diferite ale mormintelor a cărbunilor cenuşii, ocrului, a vaselor din lut ars, şi aşchiilor de cremene – reprezintă o conexiune între diversele forme ale ritualului de purificare în care cel mai mare rol era destinat practicilor legate de foc. Indicii ale folosirii focului sunt stabilite de cercetători în incinerarea morţilor, în straturile de cenuşă aflate deasupra mormintelor sau în terasamentele tumulilor.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Găsirea oaselor de animale deasupra gropilor sepulcrale și în construcțiile de mormânt, trebuie interpretată ca fiind ofrande purificatoare. Se cuvine a remarca că, în unele cazuri, s-au descoperit oase de animale amestecate cu fragmente de ceramică în straturile de cenușă din terasamentul tumulilor. Proporțiile ofrandelor, după V.M. Masson, "arată poziția socială a persoanelor în onoarea cărora erau depuse"[12].

În același timp, marea varietate a ritualurilor de înmormântare și purificare poate arăta că în societatea la care ne referim, sacerdoții lipseau, toate ritualurile îndeplinindu-se sub îndrumarea oricărui membru al comunității, cel mai adesea al bătrânilor, care aveau experiență în îndeplinirea ceremoniilor respective. Iar acest lucru atestă faptul că reprezentările religioase ale purtătorilor culturii cercetate se aflau pe treptele cele mai timpurii ale evoluției religiei primitive.

În concepțiile religioase ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit se reflectă și organizarea socială a comunității. După cum egiptenii antici construiau cavouri, cripte, piramide pentru persoanele de vază, atotputernice, tot astfel, în cultura ceramicii cu decor vălurit se înălțau tumuli. Uneori, înălțimea tumulilor atingea 2-3 m sau mai mult, dar cel mai adesea se apropia de 1-1,5 m. Aceste variații de înălțime constituie o dovadă a absenței unor reguli bine determinate, dar poate indica și o diferențiere socială în mijlocul vârfurilor conducătoare.

În societățile împărțite în clase, ca de pildă în China din epoca hanilor, înălțimea terasamentelor era riguros normată, neputând depăși dimensiunile stabilite[13]

Începutul diferențierii sociale la comunitățile culturii ceramicii cu decor vălurit poate fi confirmat de practicarea ritualului incinerației, stabilit de nenumărate ori de către cercetători, pe întreaga arie de răspândire a acestei culturi. Este cunoscut faptul că incinerarea morților la vechii mayași se folosea numai la moartea conducătorilor și a persoanelor de vază[14] E interesant că în monumentele funerare din centrul Caucazului și din Zakavkazia[15], aparținând primei jumătăți a mileniului II î.e.n., ritualul incinerării nu era practicat în tumuli obișnuiți, ci în cavouri bogate[16]

Din păcate, materialul arheologic provenit din mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit este extrem de redus, ceea ce îngreunează utilizarea lui în scopul reconstituirii organizării sociale a comunității studiate. În această circumstanță, de o însemnătate hotărâtoare pentru noi este evaluarea muncii cheltuite pentru construirea unor complexe funerare sau a altora. Dacă am compara mormintele bogate ale culturii Catacombelor cu mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit după inventarul pe care îl conțin, atunci cele din

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

urmă ar fi din start defavorizate față de primele, prin sărăcia inventarului. Comparând, însă, construcțiile de mormânt specifice fiecărei culturi (în primul caz – catacomba, a cărei intrare era astupată cu lemne, în celălalt – cadrul din scânduri – "șrub"), devine evident că triburile culturii ceramicii cu decor vălurit trebuiau să efectueze pentru construirea mormintelor o muncă mult mai diferențiată din punct de vedere al calificării, decât triburile culturii Catacombelor.

Și mai mari vor fi aceste diferențe comparând construcțiile funerare. Deasupra mormintelor aparținând triburilor culturii Catacombelor se construiau arareori tumuli, uneori se făceau umpluturi, dar cel mai adesea, deasupra mormintelor nu se ridicau nici un fel de construcții. În schimb, deasupra mormintelor culturii ceramicii cu decor vălurit, se ridicau nu numai tumuli ci și diverse construcții din piatră și lemn, peste care se făceau în continuare depuneri de pământ și căptușiri cu piatră.

Se poate presupune că ridicarea mormintelor la triburile purtătoare ale culturii Catacombelor era realizată de un mic grup de oameni. Ridicarea acelorași morminte în cultura ceramicii cu decor vălurit necesită munca unor grupuri considerabil mai mari.

Deosebirile în ceea ce privește ritualurile funerare pot fi condiționate, după părerea unor cercetători, de factori etnici și sociali[17], sau de natura morții celui înhumat[18]. Comparând mormintele culturii Catacombelor cu ale culturii ceramicii cu decor vălurit după construcțiile funerare, constatăm mari deosebiri între ele, acestea putând reflecta nu numai schimbări ale organizării sociale, ci însăși motivațiile caracteristicilor etnice. Pentru a argumenta cele afirmate, comparăm datinile funerare, ritualurile purificatoare și de depunere a ofrandelor caracteristice celor două culturi.

Poziția morților în înmormântările culturii Catacombelor și ale culturii ceramicii cu decor vălurit este, într-o oarecare măsură, asemănătoare – ușoara chircire a corpului, o mână întinsă, cealaltă îndoită din cot, dar sunt și deosebiri. Primii sunt, de regulă, culcați pe partea dreaptă sau stângă, ceilalți pe spate, cu o ușoară întoarcere, mai adesea spre stânga și mai rar spre partea dreaptă. În acele cazuri în care scheletele sunt culcate pe spate, picioarele sunt îndoite astfel încât oasele călcâielor se găsesc lângă bazin. Depunerea ofrandelor în mormintele culturii Catacombelor e reprezentată de ofrande- daruri: vase din argilă și, mai rar, din lemn cu alimente, oase de animale (bucăți de carne), arme, podoabe, unelte de muncă. În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, ofrandele-daruri sunt mult mai modeste și reprezentate cel mai adesea prin oase de animale (piei sau bucăți de carne), arareori de vase din lemn și, în cazuri excepționale, de vase din argilă. Alte obiecte de inventar sunt foarte

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

rare. Depunerea ofrandelor în timpul ritualurilor purificatoare la triburile culturii Catacombelor, spre deosebire de cele ale culturii ceramicii cu decor vălurit, nu este cunoscută.

Ritualul purificator în cultura Catacombelor constă în presărarea capului şi a extremităţilor mortului cu ocru şi, de asemenea, în afumarea gropilor. Ultimul procedeu este atestat de existenţa în morminte a căţuielor şi a unor fragmente de vase în care se află întotdeauna cărbuni. În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, ocrul cărbunii, cenuşa şi aşchiile de cremene (ca mijloc de obţinere a focului) constituie atribute tipice ale ritualurilor purificatoare. Pe lângă acestea, purtătorii culturii ceramicii cu decor vălurit mai îndeplineau un ritual purificator după umplerea gropii de mormânt, prin ardere sau prin aducerea de ofrande purificatoare.

Comparând mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit cu ale culturii "Iamna" pot fi constatate o serie de trăsături care apropie aceste două culturi atât de îndepărtate una de cealaltă în timp (fig. 4). Asemănarea se manifestă în următoarele elemente ale ritualurilor funerare: 1) poziţia şi orientarea morţilor în mormintele târzii ale culturii "Iamna" şi în mormintele timpurii ale culturii ceramicii cu decor vălurit; 2) lipsa si sărăcia inventarului, mai bine zis inexistenţa aducerii de ofrande-daruri celui mort; 3) lipsa vaselor din argilă; 4) existenţa în rare cazuri a vaselor din lemn şi în cazuri de excepţie a celor din argilă; 5) ritualurile purificatoare constau în presărarea cu ocru a capului şi a extremităţilor inferioare ale mortului şi, de asemenea, în ofrandele purificatoare aduse după umplerea gropii de mormânt – atestate de existenţa fragmentelor de ceramică şi a oaselor de animale; 6) ridicarea de tumuli deasupra mormintelor.

Astfel, în mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, în paralel cu trăsăturile originale, specifice acesteia, apar trăsături înrudite cu cele distinctive din mormintele culturii "Iamna", precum şi a Catacombelor şi aceasta se poate aprecia ca fiind rezultatul tradiţiei.

Totuşi, înţelegerea riturilor şi tradiţiilor nu este posibilă decât în contextul culturii în care acestea reprezintă elementele componente. Cultura materială şi spirituală deopotrivă cu aspectul teoretic, creator, încorporează în sine şi aspecte ale funcţionării şi valorificării culturii[19]

În acest caz, valorificarea culturii presupune nu numai păstrarea ei, ci şi transmiterea ei noilor generaţii. De fapt, relaţiile sociale specifice, exprimate prin legătura de succesiune dintre generaţii, în diferitele sfere ale activităţilor, este numită tradiţie[20] Fiind factorul principal în evoluţia unei culturi, incluzând obiceiuri, ritualuri, gusturi, idei etc., tradiţia este determinată de condiţiile social-economice ale unei epoci concrete, cristalizându-se în funcţie

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de relațiile care o determină. Ele apar și dăinuie atâta timp cât corespund necesităților unor grupuri sociale conducătoare.

Prin cercetarea atentă a ritului funerar în cele mai vechi morminte în catacombe de pe teritoriul Ucrainei, în stepa Levoberjie se descoperă o serie de trăsături comune cu mormintele culturii "Iamna" În unele cazuri, ele conțineau obiecte caracteristice culturii "Iamna" (vase, fibule cu aspect de ciocan, cuțite etc.), cu reprezentări antropomorfe. În tumulii care conțin la bază morminte ale culturii "Iamna", acestea sunt acoperite cu terasamente caracteristice. În acest caz, deasupra mormintelor se construiesc tumuli impresionanți, asemănători celor din înmormântările culturii "Iamna"

În mormintele culturii Catacombelor de pe Don și în cele ulterioare, mult mai târzii, trăsăturile caracteristice culturii "Iamna" nu se mai întâlnesc, ele apar însă din nou în monumentele funerare ale culturii ceramicii cu decor vălurit. După părerea noastră, această apariție poate fi explicată în felul următor. Odată cu descinderea în răsăritul Ucrainei, ocupată în acel timp de purtătorii culturii "Iamna", a unei noi populații, cunoscută ulterior ca purtătoare a culturii Catacombelor, s-a produs amestecul acestor comunități, conducerea fiind deținută de triburile culturii Catacombelor. Procesul de asimilare s-a petrecut, probabil, prin forță. Acest lucru este confirmat indirect, prin renașterea câtorva trăsături ale ritualurilor funerare caracteristice culturii "Iamna" în ritualurile funerare ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit din răsăritul Ucrainei. Comparând cultura "Iamna" cu cea a Catacombelor, după stadiul de dezvoltare al vieții economico-sociale, trebuie să remarcăm analogia în ceea ce privește lipsa așezărilor, precum și existența nomadismului, datorită căruia a apărut creșterea animalelor. Triburile culturii ceramicii cu decor vălurit adoptă modul de viață sedentar, totuși în ceea ce privește uneltele de producție și unele caracteristici ale riturilor funerare, păstrează multe trăsături comune cu monumentele culturii Catacombelor. După cum se vede, afirmarea culturii ceramicii cu decor vălurit are loc prin evoluția trăsăturilor specifice culturii Catacombelor, renașterea câtorva trăsături proprii culturii "Iamna" și ivirea altor caracteristici noi, necunoscute înainte. Aceasta poate fi rezultatul consolidării sociale a unei anumite părți a populației culturii Catacombelor, păstrătoare a celor mai vechi norme etnice, proprii culturii "Iamna", care au asimilat însă și o serie de trăsături caracteristice culturii Catacombelor. Schimbările sociale și economice apărute în noua societate cu destulă forță, pot fi sesizate în monumentele materiale ale culturii ceramicii cu decor vălurit.

Prin urmare, putem socoti că viața spirituală a purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit strâns legată de producția materială, reflectă prin

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

intermediul monumentelor funerare ajunse până la noi, structurile etnice şi sociale în care se relevă particularităţile tradiţionale proprii culturilor premergătoare epocii bronzului. Structura socială nu era încă diferenţiată, deşi se observă deja elemente ale diferenţierii. Acest lucru se reflectă în concepţiile religioase ale purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit aflaţi în stadiul timpuriu al dezvoltării religiei primitive – animismul.

Traducere din limba rusă de MARILENA DONEA

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Bibliografie

Diego de Landa — *Soobscenia o delah v Iukatane*, 1956, -M.L.; Izdatelistvo AN SSSR, 1995, p. 273.

O.M. Djaparidze — *Arheologhiceskie raskopki v Trialeti istorii gruzinskih plemen vo II tâs do n.e. Tbilisi*, Sabeiata Sacartvello 1969, p. 296.

V.A. Gorodţov — *Rezultatâ arheologhiceskih issledovanii v Iziumskom uezde Harkovskoi gubernii.* Trudâ XIII AS, T.I., p. 174-225.

V.A. Gorodţov — *Rezultatâ arheologhiceskih issledovanii v Bahmutskom uezde Ekaterinoslavskoi gubernii.* Trudâ XIII, T. I., p. 211-285.

N.K. Kacialova — *Ilmenskie Kurganâ*, A.S.G.E., 1970, I, p. 12-124.

I.A. Krâvelev — *Istoriia relighie.* M. mâsli. 1975, T. 1, p. 416.

M.V. Kriukov — *Soţialnaia differenţiaţiia v Drevenem Kitae. Razlojenie rodovog straiai formirovanie klassovogo obscestva.* M., Nauka, 1968, p. 190-249.

V.M. Masson — *Ekonomika i soţialnîi stroi drevnih obscestv.* L.. Nauka, 1976, p. 191.

I.A. Pâslaru — *O metodike oţenki odnorodnosti vâborki arheologhiceskihpatiatnikv. Novâe metodâ arheologhiceskogo isledovania K.* Naukova dumka, 1982, p. 169-193.

I.A. Pâslaru — *Kultura mnogovalikovoi keramiki Vostocinoi Ukrainâ. Avtoreferat Kand. ist nauk M.* 1983, p. 22.

I.A. Pâslaru — *Bratcenko. S.N. i dr. Otcët ob issledovaniiah v. g. Privolie. Bezghinovo. Novoselovka. Pesciano*e v 1975 g. NA IAAN USSR, 1975.

B.B. Piotrovskii — *Arheologhia Zakavkaziia s drevneisih vremen do I tâs do n. e. Kurs lecţii LGU*, 1949, p. 132.

S.A. Tokarev — *Rannie formâ relighii i ih razvitie.* M. Nauka, 1964, p. 400.

N.M. Zakovici — *Sovetskaiaobriadnosti i duhovnaia Kultura*, K. Naukova, 1980, p. 222.

B.F. Zâbkoveţ — *Doreglighioznaia epoha. K istorii formirovania obscestvennogo soznia.* M. Izd. AN SSSR, 1959, p. 248.

Note

1. I.A. Pâslaru, 1982, 1983.
2. Cultura mormintelor cu construcții de lemn (n. trad.).
3. V.A. Gorogtov. 1907, p. 355-357.
4. I.A. Pâslaru, 1975.
5. N.K. Kacialova, 1970, p. 7-34.
6. V.A. Gorodtov, 1907.
7. I.A. Pâslaru, 1975, 1976.
8. V.A. Gorodtov, 1907, p. 227, 234, 275.
9. *Ibidem*, p. 237.
10. I.A. Krâvelev, 1975, p. 26-41.
11. V.M. Masson, 1976, p. 169.
12. M.V Kriukov, 1968, p. 226-229.
13. Diego de Landa, 1955, p. 168.
14. Parte a Caucaului, în sudul lanțului munților Caucaz, formată din Azerbaidjean, Gruzia și Armenia (n. trad.).
15. O.M. Djaparidze, 1068, 1969.
16. V.M. Masson, 1976, p. 149.
17. B.B. Piotrovskii, 1947, p. 87.
18. N.M. Zakovici, 1980, p. 13.
19. *Ibidem*, p. 16.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lista figurilor

Fig. 1. Privolask.
Fig. 2. Bolsoi Suhodol.
Fig. 3. 1 Kamâșevaha. 2. Prișib.
Fig. 4. Tabel sinoptic privind culturile: Imna, Catacombelor și a ceramicei cu decor vălurit.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

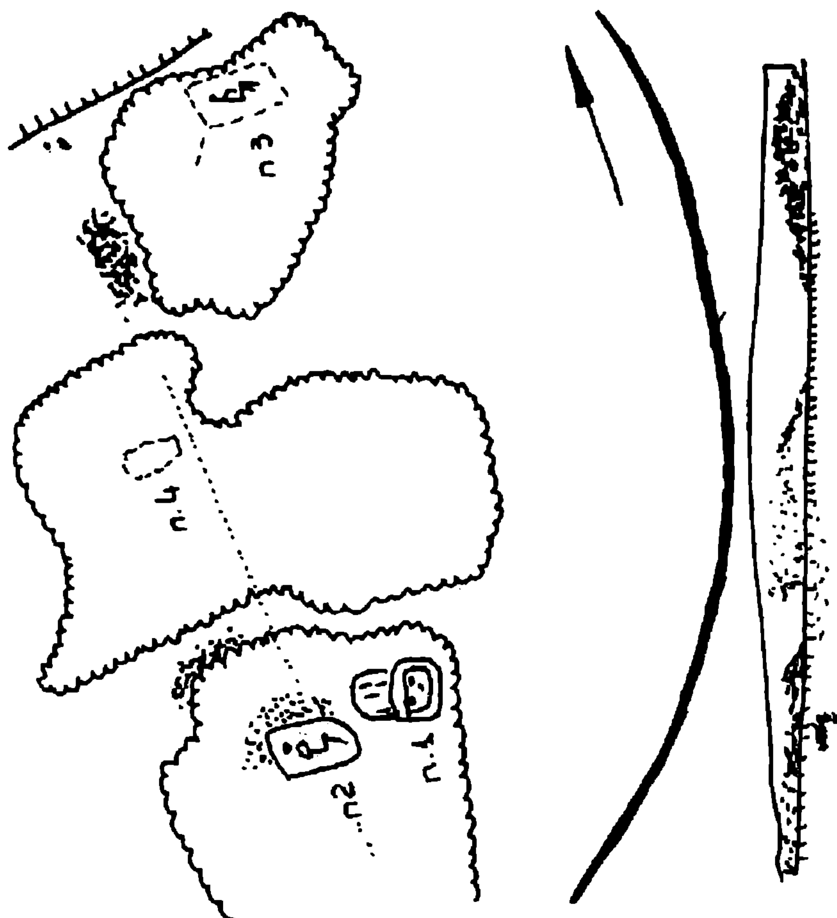

Fig. 1

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

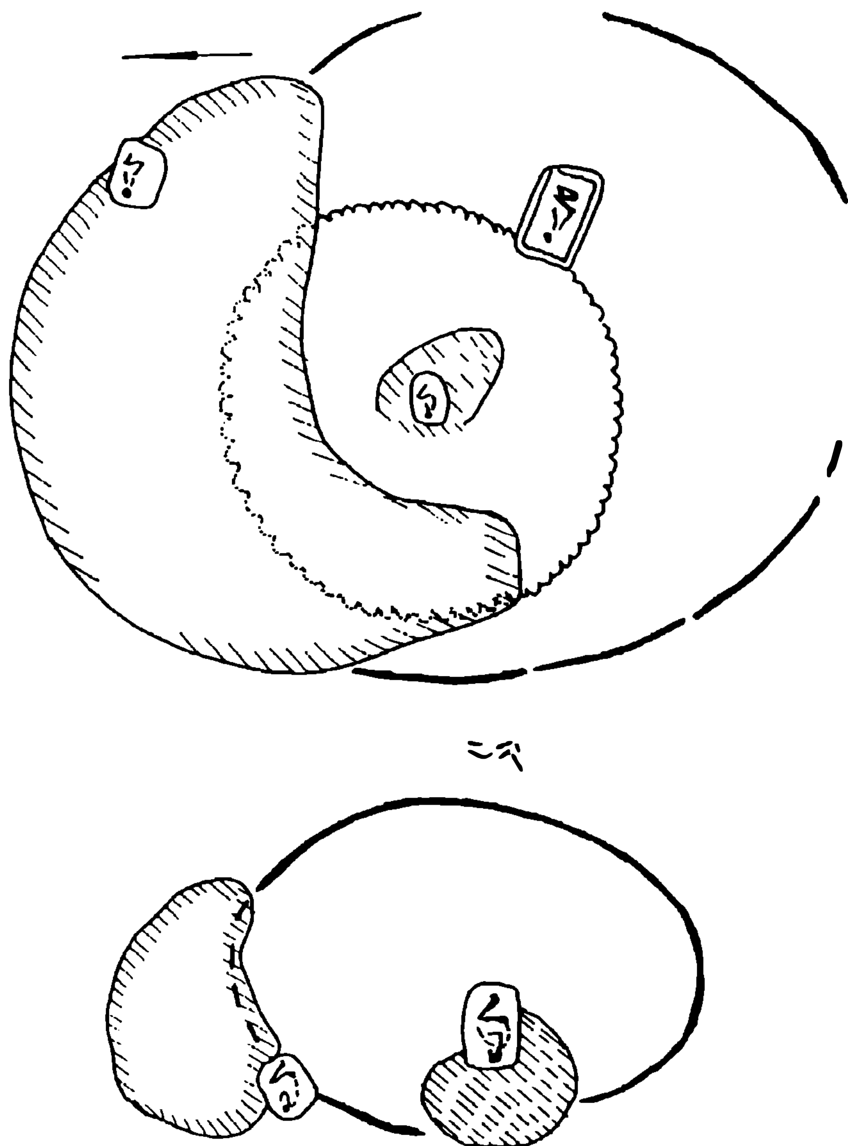

Fig. 2

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

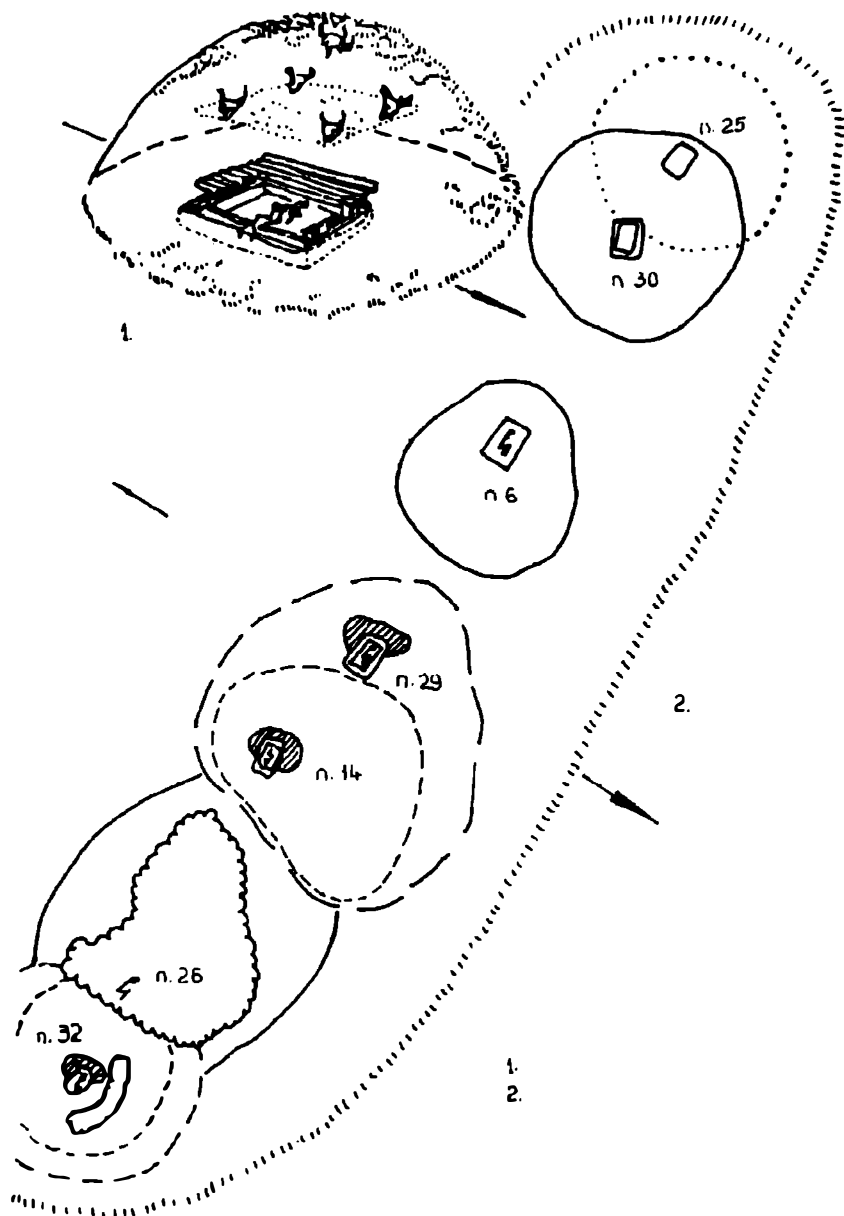

Fig. 3

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

	Cultura "Iamna"	Cultura "Catacombelor"	Cultura ceramicii cu decor vălurit
Construcții tumulare deasupra mormintelor. Locul de înmormântare în curgane			
Amenajări funerare			
Poziția scheletului			
Inventar funerar			

Fig. 4

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro